

GYERMEKMUNKA A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN ANGLIÁBAN

Absztrakt

Az ipari forradalom idején, a gyártás tömegessé válásával, a nagy mennyiségben elterjedő gépek sajnálatos módon visszaszorították a szakképzettség iránti igényt, s mindez ugyanannyira immanens részévé tette a hosszú 19. századnak a gyermekmunkát, mint a polgárság megerősödését, az urbanizációt vagy akár az imperializmust. Ennek megfelelően rögzíteni kell, hogy a gyermekmunka az iparosodás első századában éppúgy tömeges jelensége volt a nyugati fejlett államok iparának, mint most a feltörekvő, harmadik világbeli régióknak. A kialakult állapotot az államoknak kezelnie kellett, máskülönben a gyermekek nagymértékű kizsákmányolása következtében a már kialakult társadalmi problémák demográfiai nehézségekhez is vezethettek volna. A jogalkotók így felléptek a vizsgált korcsoport védelme érdekében.

Kulcsszavak: ipari forradalom, gyárak megjelenése, kizsákmányolás, gyermekvédelmi törvények.

BEVEZETÉS

Kutatásomban – Gyermekmunka a hosszú 19. században – a történelem egy meghatározott időszakát helyeztem nagyító alá. Az évszázad terjedelmének meghatározásában azonban nem a köznyelvben elterjedt decimális használattal értek egyet, hiszen azok a társadalmi, gazdasági folyamatok, amelyeket részben az ipari forradalom generált, nem korlátozódtak az 1800 és 1899 közötti időszakra. A változásokhoz vezető utat, új korszakot nyitva a történelemben, a francia forradalom idején, 1789-ben, illetve az amerikai gyarmatok függetlenségi nyilatkozatának papírra vetésével 1776-ban kijelölték. Ezen események láncolata végén pedig az első világháború kitörése áll. Természetesen a fent említett értelmezés nincs kőbe vésve, bizonyos tudósok csak a klasszikus értelemben vett száz évet fogadják el a 19. század fogalmának. Eric Hobsbawm három kötetében ír arról, hogy a 19. század fogalmán az 1789-1914 időintervallum értelmezendő.¹

A vizsgált téma esetében – vagyis a gyermekmunka a 19. században – nagy relevanciával bírnak az ipari forradalom korában végbement gazdasági, társadalmi, kulturális, szociális és jogi változások, ugyanis ezek együttesen generálták a gyermekmunka tömegessé válását, továbbá ezek negatív hatásait felismerve alakították át vagy alakították ki a jogalkotók az egyes speciális munkavállalói csoportokra (például gyerekek, nők, öregek stb.) vonatkozó jogi szabályozást. A szabályozások szükségességét az alábbi párbeszéd is jól érzékelteti.

A gyermekek foglalkoztatásával Angliában a parlament már az 1800-as évek első felében foglalkozott. 1832-ben a következőket válaszolta egy munkás az egyik bizottságnak:

„Kérdés: Hány órát dolgozott naponta?

Válasz: Reggel öt órától este nyolcig.

Kérdés: Tizennégy s fél órát dolgozott hétéves korában?

Válasz: Igen.

Kérdés: Elfáradt-e a munkaidő végére?

Válasz: Igen, a fáradtság és az álomosság három óra körül kezdődött, egyre nehezebben viseltem el, de a legrosszabb reggel hat és hét óra között volt.

Kérdés: Mennyi idő telt el a megbetegedés előtt?

Válasz: Fél év.

Kérdés: Mit érzett ekkor a végtagjaiban?

Válasz: Fél éve dolgoztam már, amikor betegség támadta meg a térdemet és a bokámat, ami egyre rosszabbá vált.

Kérdés: Milyen messze laktak az üzemtől?

Válasz: Egy jó mérföldnyire.

Kérdés: Érzett fájdalmat járás közben?

Válasz: Igen, reggelente csak nagy fájdalmak árán tudtam megmozdulni, ezért fivérem és nővérem megragadtak a hónom alatt, és úgy vonszoltak el az üzemig.

¹ KELEMEN ROLAND: A kettős forradalom hatása a 19. század eleji geopolitikai viszonyokra – Avagy a polgári jogállam születése, in KESERŰ BARNA ARNOLD (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok*, 2017, Széchenyi István Egyetem, Győr, 91-100.

Kérdés: Előfordult-e, hogy elkéstek?

Válasz: Igen, és ha öt percet késtünk, a munkafelügyelő fogott egy szíjat és kékre-zöldre vert bennünket.”²

Mint jól látható a fenti beszélgetésből, a gyermekmunka jelensége rendkívül akut probléma volt már a vizsgált korszak kezdetén is, amely megoldásért kiáltott.

1. A GYERMEKMUNKA ANGLIÁBAN A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN

Az ipari forradalom a világon először Angliában, a hosszú 19. század elején ment végbe, így ebben az országban jelentkeztek elsőként többek között a gyors, nagymértékű gyári fejlődés előnyei és hátrányai, valamint a gyermekek és munkások erőinek nagymértékű kihasználása. Nem csoda, hogy már az 1800-as évek elején jogi szabályozásra szorult a vizsgált téma a szigetországban.

Az ipari forradalom kiteljesedésével egyre nagyobb méreteket öltött a gyermekek foglalkoztatása, gyártulajdonosok általi elnyomása, így nőtt az igény a gyermekeket védő törvények megalkotására.³ Nem csoda, ha John Wade így írt a korszakról: „A gyártulajdonosok mohósága, akiknek a nyereség utáni hajszában elkövetett kegyetlenkedéseit aligha múlták felül azok, amelyeket Amerika meghódításakor a spanyolok követtek el az arany utáni hajszában.”⁴

A status quo már a 19. század elején kritikus volt, olyannyira, hogy több újságíró, költő, író is papírra vetette a kor eseményeit, többen változásért kiáltottak.

Charles Dickens, angol író jómódú családba született, ám miután szülei eladósodtak, gyermeküket dolgozni küldték. Évekkel később megírta David Copperfield történetét, amelyben a címszereplő gyermekre hasonló sors várt, mint az íróra annak idején.⁵

A napjainkban megjelent nagysikerű regény, A titánok bukása, a hosszú 19. század végi állapotokat mutatja be. Ken Follett regényhőse, Billy, 13 évesen kezdett egy szénbányában dolgozni, ahol már óvintézkedéseket tettek a bányalég, valamint az esetleges robbanások ellen, ezért speciális lámpákat használtak, s a munkásoknak tilos volt gyufát magukkal vinni. A munkavégzés helyére liftekkel jutottak le, de még ekkor is fordultak elő olyan szerencsétlenségek, amelyekben többen életüket veszítették. A bányászok egészségügyi állapota továbbra is kívánnivalót hagyott maga után. A levegőben lévő szénpor ellen úgy próbáltak védekezni, hogy éjszakánként vízzel locsolták a kőszént, így igyekeztek megkötni azt. Mind ezek ellenére sokan köhögtek, vagyis ez a megoldás nem orvosolta teljes mértékben a problémát. Billy feladata a kifejtett szén csillébe lapátolása volt, ami fizikailag megterhelő volt.⁶

A század elején készült egy felmérés, melyből kiderül, hogy a Glasgowban és környékén foglalkoztatott gyermekeknek az átlag életkora 10 év alatt volt 1805-1809 között. Nottinghamshire egyes manufaktúráiban a gyerekek közel fele 10 év alatti volt.⁷ Ebben az időszakban, 1816-ban egy feljegyzés szerint a gyerekeket napi tizenégy-tizenöt órán keresztül dolgoztatták, nemcsak napközben, hanem éjszaka is, és a munkaidejük lejártá után még meg kellett tisztítaniuk a gépeket, vasárnaponként pedig pár személynek reggel hat és tizenkét óra között a karbantartási feladatokat kellett ellátni.⁸ Ezekben az időszakban ugyan még csak csekély számú, kevésbé szigorú törvényi rendelkezést bocsájtottak ki a szigetországban, amely ezeket a problémát szabályozta, de azokat sem tartották be.

Mivel az ipari forradalom is Angliából indult, így a gyermekmunkát korlátozó szabályozások is itt jelentek meg először. 1802-ben az angol parlament megalkotta a tanonctörvényt, melynek hatálya csak a textilüzemben dolgozó gyerekekre terjedt ki. A napi munkaidő felső korlátját tizenkét órában állapította meg azok körében, akik nem szüleikkel éltek, továbbá megszüntette az éjszakai munkavégzést.

² PUKÁNYSZKY BÉLA: *A gyermekkor története*, 2001, Műszaki Kiadó, Budapest, 155-156.

³ HINDMAN, HUGH D.: *The Word of Child Labour*, 2009, M.E. Sharpe, New York, London, 10-15.

⁴ WADE, JOHN: *History of the Middle and Working Classes*. 1835, Effingham Wilson Royal Exchange, 3. kiad. London. 114.

⁵ MOSES, BELLE: *Charles Dickens*, 1912, D. Appleton and Company, New York, 19-40.

⁶ FOLLETT, KEN: *A titánok bukása*, Évszázad trilógia I., 2010, Gabo Kiadó, Budapest, 14-36.

⁷ HONEYMAN, KATRINA: *Child Workers in England, 1780–1820*, 2007, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, 45.

⁸ HONEYMAN: *i.m.* 187-188.

Később 1819-1831 között a fiatakorúak munka idejét általánosan tizenkét órában állapította meg a jogalkotó a pamutiparban. 1833-1844 között pedig a törvényhozó a bányákban napi tíz órás munkaidőt írt elő. Mind ezek ellenére a 19. század elején mégsem lehetünk igazi változásoknak a tanúi.⁹

Ezekben a jogszabályokban azonos idősíkokban nagyvonalakban ugyanazon rendelkezéseket találhattuk. A törvényalkotó időről-időre rögzítette a gyermekmunka alsó korhatárát, ami iparáganként változhatott, megállapította azokat a munkahelyeket, munkaköröket, ahol a gyermekeket foglalkoztatni lehetett anélkül, hogy nagymértékű, maradandó egészségügyi károsodást szenvednének. Visszatérő kérdéskör volt a munkaidő szabályozása: nemcsak a napi legmagasabb munkaórák tekintetében kívántak keretet alkotni, hanem azt is szabályozták, hogy mikor kezdődhet legkorábban, s mikor fejeződhet be legkésőbb a törvényben meghatározott személyek munkanapja. Továbbá az oktatás kérdése is hangsúlyt kapott. A munkaidő és az iskoláztatás kérdése mindig összefonódott, hiszen időt kellett biztosítani a munka mellett az oktatásra és nem utolsó sorban a pihenésre is. Többek között ezért is volt szükség az éjszakai munkát tiltó és napi maximális munkaidőt megállapító rendelkezésekre.

Az ipari forradalmat nemcsak a gyári munka, hanem a bányákban való foglalkoztatás is végigkísérte, ami szöges ellentéte az ún. „casual child labournek”. Angliában már a 19. század elején mindkét nembeli gyermekeket 5 éves koruktól a föld mélyébe küldték, hogy vasércet és szenet bányásszanak. Kicsi testalkatuk alkalmassá tette őket arra, hogy a bányák gyomrában, szűk alagutakon keresztül másszanak. Sokak közülük itt hunytak el, vagy nyomorultak meg egy életre.¹⁰

Az első igazán jelentős szabályozásra 1833-ban került sor.¹¹ Az új törvény hatálya már több iparágra kiterjedt: így egészen pontosan az angol pamut-, gyapjú-, selyem- és lengyárakra.¹² A törvényhozó rendelkezései szerint ezeken a munkahelyeken tilos volt 9 évnél fiatalabb gyermekeket foglalkoztatni. A napi munkaidőt kilenc órában állapította meg a 9-12 év közötti gyermekek részére, és tiltotta az éjszakai foglalkoztatásukat egészen 18. életévük betöltéséig.¹³ E szakasz értelmében nem lehetett a munkavállalóknak ezt a csoportját este fél kilenc és reggel fél hat között a gyárakban feladataik elvégzésére beosztani. Továbbá a munkáltatóknak rendelkezniük kellett az ún. gyermekigazolvánnyal, valamint a törvények végrehajtására négy főt kellett gyári felügyelőként kijelölniük.¹⁴ Az ellenőrök felülvizsgálták, hogy a „half-timerek”, vagyis a gyerekekre irányadó törvényi rendelkezéseknek megfelelően látja-e el a vizsgált korcsoport a munkáját, nem pedig a „full-timerekkel”, vagyis a felnőttekkel azonos körülmények között.

A törvényben megjelent az iskolalátogatási kötelezettség is. Ennek tükrében a textiliparban dolgozó 9-11 éves gyerekeknek kötelező volt napi két órában, heti hat napon keresztül iskolába járni, s ez az előírás más iparágra is vonatkozott. Mind ezek ellenére megállapítható, hogy az iskolalátogatási kötelezettségnek igazi eredménye csak évtizedekkel később, 1871-ben jelentkezett.¹⁵

1842-ben rendelkeztek a bányákban foglalkoztathatóság minimális életkoráról is, és az alsó határt 10 évben állapították meg a Mining Actben. 1860-tól tiltották a 10-12 év közötti fiúk föld alatt való alkalmazását, kivéve, ha már rendelkeztek iskolai bizonyítvánnyal, vagyis kötelező tanulmányaikat már abszolválták, vagy az előírt óraszámban a tanítási intézményt már látogatták. Azonban ezeket a rendelkezéseket nem tartották be.¹⁶

Az angol parlament 1844-ben fogadta el a Factory Actet, amely a gyermekek foglalkoztatási feltételeiről szólt. A minimális életkort a textiliparban csökkentették, így már 8 évesek is dolgozhattak a gyárakban, azonban a 13 évesek még gyermek, nem pedig fiatal munkavállalónak számítottak.¹⁷ A jogalkotó a napi munkaidő felső határát a 11 év alattiak számára napi hat és fél órában állapította meg, míg a 11-13 év közötti korosztályok számára napi tíz órában, azonban az utóbbi csoport részére eltörölte a kötelező iskolalátogatást. E munkavállalók műszakokba való beosztásáról is rendelkeztek. Ennek tükrében azokat a gyermekeket, akik délelőtt tizenkét óra előtt kezdtek dolgozni, délután egy óra után nem kaphattak további, aznap ellátandó feladatokat. A törvény továbbá azt is kimondta, hogy egy óra előtt nem lehetett ezeket a munkavállalókat öt óránál hosszabb ideig foglalkoztatni fél órás munkaközi szünet közbeiktatása nélkül. Azonban a jogalkotó

⁹ H. HARASZTI ÉVA: A chartista mozgalom gazdasági és társadalmi előzményeihez, in *Történelmi Szemle*, 1960/4. szám, 438-439.

¹⁰ PUKÁNYSZKY: *i. m.* 155.

¹¹ Factory Act 1833.

¹² Factory Act 1833.

¹³ Factory Act 1833.

¹⁴ Factory Act 1833.

¹⁵ HINDMAN: *i. m.* 50.

¹⁶ Mining Act 1860.

¹⁷ Factory Act 1844.

ilyen téren nem rendelkezett azokról a gyermekekről, akiknek a munkaideje délben vagy később kezdődött. A tulajdonosoknak kötelezettségük volt hirdetményt elhelyezni a gyár területén egy jól látható helyen, amelyen ismertették az irányadó szabályokat a munkaidő kezdetére, illetve végére, valamint a munkaközi szünetre vonatkozóan.¹⁸

Ugyan már az 1833-as törvényben is előírták a gyermekek taníttatását, mégis annak lehetünk tanúi, hogy 1844 előtt még volt olyan tanító, aki nem tudott írni, hiszen az aláírás helyére csak egy „x”-et tett.¹⁹ Ilyen adatok tükrében érdemes elgondolkodni azon, vajon mekkora tudásra tehetek szert azok a diákok, akik ugyan megjelentek az iskolában, fáradtan, a munka elvégzése után, de ilyen vagy hasonló oktatótól kellett volna tanulniuk.

Sok feljegyzés készült a korban uralkodó helyzetekről, törvények be nem tartásáról, amelyeket többek között a „Children’s Employment Commission-ök” őriztek meg. Ezekből a dokumentumokból tudjuk, hogy nemcsak az oktatók próbálták meg kijátszani a rendszert, hanem a gyártulajdonosok is. Ezt támasztja alá az az 1858-as eset is, amikor egy hirdetésben olyan fiúkat kerestek, akik kinéznek tizenhárom évesnek, mert az életkort az orvosnak kellett megállapítania, nem pedig az irataikat nézték. Felmerül a kérdés, hogy mégis mire volt mindez jó? A válasz igazán egyszerű, ugyanis a jogalkotó rendelkezései alapján ettől az életkortól magasabb óraszámokban lehetett foglalkoztatni a gyerekeket.²⁰

A vizsgált korszakot napi munkaidejére vonatkozó rendelkezéseket még 1860-ban sem tartották mindenhol be. A nottinghami csipkegyárban 9-10 éveseket kényszerítettek arra, hogy kora reggeltől egészen este tíz, tizenegy óráig, sőt néha még tovább dolgozzanak.²¹

Azokban a papírgyárakban, ahol a munkálatokat gépek segítségével végezték el, ott a termelés vasárnap éjjeltől egészen szombat éjfélig folyt, megszakítás nélkül, tizenkét és huszonnégy órás rendszerben. A gyermekek nem csak napközben dolgoztak, gyakorta túlóráztak. A monoton simítási folyamatokat 12 éves lányok látták el 14 órás munkaidőben, hosszabb munkaközi szünet nélkül, napi kettő vagy három félórás étkezési szünet közbeiktatásával.²² Mindezen adatok ismeretében nem csoda, ha Fourier a gyárakat enyhített bagnónak (gályarabságnak) nevezte.

1867-ben a Factory Acts Extension Act hatálybalépésével tovább bővült a törvény hatálya alá tartozó munkáltatók száma. A jogalkotó kiterjesztette rendelkezéseit a fém-műhelyekre, az üveg-, dohány-, gép-, papírgyárakra, könyvkötődékre, nyomdákra, valamint az összes effajta ipari műhelyre, ahol minimum ötven főt azonos időszakban és legalább száz napon keresztül foglalkoztattak.²³

A 19. század második felében már megjelent az ún. „casual child labour”, amely keretein belül a gyermekeket színházakban, a színpadon foglalkoztatták táncosokként. Ugyan ez kevésbé volt megterhelő, mint a bányákban, gyárakban a gépek, kemencék mellett végzett fáradságos, komoly fizikai megterhelést kiváltó munka, de a folyamatos, kemény edzések és esti előadások mellett itt sem maradt sok szabad idejük a gyerekeknek.²⁴

1878-ban a The Factory and Workshop Act rendelkezett többek között a gyermekek foglalkoztatásáról, annak korlátairól. A törvény értelmében már csak 10 éves vagy annál idősebb személyeket lehetett a gyárakban dolgoztatni hétfőtől szombatig, vasárnap még a fiatal munkavállalókat sem lehetett behívni. A munkaidő-beosztás sokban hasonlított az 1844-es Factory Actben foglaltakhoz. Hétköznapokon a vizsgált csoport reggeli, illetve délutáni műszakban dolgozhatott, reggel hat órától délután egy óráig vagy az ebéddőig, míg a nap második felében foglalkoztatottak délután egy órától vagy az ebédszünet befejezésétől este hat óráig voltak beosztathatók. A gyermekek hétvégén való foglalkoztatását is redukálták: nem lehetett őket minden szombaton, csak minden második szombaton beosztani, valamint csak délutánonként, öt és fél órára voltak ezeken a napokon munkára foghatóak. Így egyre több szabad idejük lett.

A törvény a szabadságról, munkaközi szünetről is rendelkezett, munkaszüneti napként jelölte meg a karácsonyt és a nagypénteket. Továbbá a munkások ebédjüket egy külön teremben, mindig azonos időben fogyaszthatták nyugodt körülmények között.

¹⁸ Factory Act 1844.

¹⁹ MARX, KARL: *A tőke*. A politikai gazdaságtan bírálata, 1955, Szikra Kiadás Budapest, Budapest, 373.

²⁰ MARX: *i. m.* 369.

²¹ MARX: *i. m.* 229.

²² MARX: *i. m.* 244.

²³ 1867. évi Factory Acts Extension Act.

²⁴ COLCLOUGH, DYAN: *Child Labour in the British Victorian Entertainment Industry: 1875-1914*, Palgrave Tanulmányok a színház és a teljesítmény történetében sorozat, 2016, Palgrave Macmillan US, New York, 31.

Az otthonmunka szabályaira is kitérnek a szakaszok: munkaidőt állapítottak meg, hasonló módon, mint a gyárakban, műhelyekben.

A jogalkotó csak úgy, mint a korábbiakban, az iskolalátogatási kötelezettségről is rendelkezett. Ennek fényében csak reggel nyolc és este hat óra között lehetett látogatni az oktatási intézményeket, ahol 13 évesen a gyerekeknek számot kellett adniuk írás-, olvasás- és matematikai tudásukról, majd bizonyítványt kaptak. Hogy ezt a feltételt teljesíteni tudja a nebuló, abban az esetben, ha tanulmányaiban lemaradásban volt az órákon való részvétel tekintetében, akkor először a hiányzásait kellett pótolnia, majd ezután volt munkára fogható a gyárakban.²⁵

A korabeli törvényekben már a munkavédelemről, egészségvédelméről is olvashatunk. Vagyis célként megfogalmazódott a gyermekek, munkások testi épségének fokozottabb védelme, ám a korban még nem volt jelentős az említett két téma. A felszínes szabályozások értelmében a falakat meszelni kellett, a termeket szellőztetni és a veszélyes gépeket például burkolattal ellátni, így az esetleges csonkításoknak elejét venni. Mindezen rendelkezések ellenére sok esetben, sokáig a gyárosok nem tettek semmit, így a gépeket tisztító gyermekekkel előfordult, hogy munkájuk elvégzése közben testrészeit az eszközök leszakították.²⁶

Nemcsak az állam fektetett le rendelkezéseket, hanem a munkáltatók is sok esetben saját büntető szabályokat hoztak, amelyeket a műhelyeik ajtajára szegeztek ki, így minden munkavállaló számára megismerhetők voltak. Ezek eltértek a jogalkotó által megalkotott szabályozástól. Az úgy nevezett Codex criminalisokban pénzbírság alapú büntetések felsorolását találhatjuk.²⁷

A gyermekek védelme mellett nemcsak a jogalkotó, hanem az arisztokrácia bizonyos rétege is kiállt. Egyesületeket, alapítványokat hoztak létre, hogy elsősorban az árvákat támogassák.²⁸ Láthatjuk, hogy a társadalom próbált reagálni a negatív változásokra, igaz, eleinte csak több-kevesebb sikerrel tudták a mérleget a pozitív irányba billenteni, mivel a gyártulajdonosok sok esetben nem tartották be a törvénybe foglaltakat.

ÖSSZEGZÉS

Végezetül szeretném ismertetni kutatásom főbb eredményeit, összefoglalni a címben rögzített állam legjelentősebb szabályozásait és nem utolsó sorban a különbségeit, röviden bemutatni az általam levont következtetéseket. Az ipari forradalom Angliában vetett először lábat, majd továbbgyűrűzött a világba. Ezáltal a szigetországban elterjedt a tömeges gyermekmunka, valamint a vizsgált korcsoportnak nagymértékű kizsákmányolása. Mindezen ismeretek tükrében érthető, hogy a kialakult társadalmi problémára megoldást kellett találnia a jogalkotónak, így a britek alkották meg az első olyan ipari törvényt, amely gyermekvédelmi szabályokat tartalmazott.

Az első jogszabály Angliában, amely mélyebben foglalkozik a kutatott témával, 1833-ban jelent meg. A rendelkezések értelmében tilos volt a 18. életévüket be nem töltött személyeket éjszaka, míg a 9 évnél fiatalabb gyermekeket a gyárakban foglalkoztatni. A napi munkaidő a 9-12 évesek tekintetében kilenc óra volt, amelyet reggel fél hat és este fél kilenc közötti időintervallumban kellett teljesíteni. Hangsúlyt fektettek a szellemi fejlődésre is, így kötelező volt a dolgozó 9-11 éves gyerekeknek napi két órában, heti hat napon keresztül iskolába járni, s az alapvető ismereteket, mint az írás, olvasás, elsajátítani.²⁹

1878-ban a szigetországban már tilos volt 10 évnél fiatalabb gyermeket foglalkoztatni, valamint munkanapjaik száma is hat napra redukálódott, vasárnap nem voltak foglalkoztathatók. Hétköznapokon a vizsgált csoport délelőtti, illetve délutáni műszakban dolgozhatott, reggel hat órától egészen tizenhárom óráig, vagy az ebéddig, míg a nap második felében foglalkoztatottak tizenhárom órától vagy az ebédszünet befejezésétől tizenkilenc óráig voltak beoszthatók – vagyis napi munka idejük hét óra volt az 1833-as szabályozással ellentétben, amikor még kilenc órát tett ki napi munka idejük. Továbbá csak minden második szombaton lehetett számukra munkavégzést elrendelni.³⁰

Fontosnak érzem még egyszer rögzíteni, hogy a vizsgált területnek a szabályozása nem ért véget a hosszú 19. század végén, sőt, ahogy arra a bevezetésben is utaltam, a világon sok helyen még a mai napig is komoly problémát jelent a gyermekmunka és szabályozása vagy annak hiánya.

²⁵ 1867. évi Factory and Workshop Act.

²⁶ MARX: *i. m.* 448.

²⁷ REISCHL KÁROLY VILMOS: *Munkáskérdés és socialismus*, 1876, Hunyadi Mátyás Intézet, Budapest, 65.

²⁸ SCHULER DEZSŐ: *Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten*, 1936, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, 96.

²⁹ Factory Act 1833.

³⁰ 1867. évi Factory and Workshop Act.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] COLCLOUGH, DYAN: *Child Labour in the British Victorian Entertainment Industry: 1875-1914*, 2016, Palgrave Macmillan US, New York.
- [2.] FOLLETT, KEN: *A titánok bukása, Évszázad trilógia I.*, 2010, Gabo Kiadó, Budapest.
- [3.] H. HARASZTI ÉVA: A chartista mozgalom gazdasági és társadalmi előzményeihez, in *Történelmi Szemle*, 1960/4. szám.
- [4.] HINDMAN, HUGH D.: *The Word of Child Labour*, 2009, M.E. Sharpe, New York, London.
- [5.] HONEYMAN, KATRINA: *Child Workers in England, 1780–1820*, 2007, Ashgate Publishing Limited, Aldershot.
- [6.] KELEMEN ROLAND: A kettős forradalom hatása a 19. század eleji geopolitikai viszonyokra – Avagy a polgári jogállam születése, in KESERŰ BARNA ARNOLD (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok*, 2017, Széchenyi István Egyetem, Győr.
- [7.] MARX, Karl: *A tőke, A politikai gazdaságtan bírálata*, 1955, Szikra Kiadás, Budapest.
- [8.] MOSES, BELLE: *Charles Dickens*, 1912, D. Appleton and Company, New York.
- [9.] PUKÁNYSZKY BÉLA: *A gyermekkor története*, 2001, Műszaki Kiadó, Budapest.
- [10.] REISCHL KÁROLY Vilmos: *Munkáskérdés és socialismus*, 1876, Hunyadi Mátyás Intézet, Budapest.
- [11.] SCHULER DEZSŐ: *Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten*, 1936, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest.

JOGFORRÁSOK

- [1.] 1867. évi Factory Acts Extension Act.
- [2.] 1867. évi Factory and Workshop Act.
- [3.] Factory Act 1833.
- [4.] Factory Act 1844.
- [5.] Mining Act 1860.